

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 29/2 (Aralık / December 2024), 151-169

Müerric es-Sedûsî ve Kitâbü'l-Emsâl Adlı Eserinin Muhtevası, Yöntemi ve Mesel Literatürüne Katkısı

Muarrij al-Sadusi and the Content of His Book Kitâb al-Amthâl, His
Methodology and Contribution to the Proverb Literature

Mehmet DEMİRBİLEK

Arş. Gör., İstiklal Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati
Anabilim Dalı

Research Assistant, Istiklal University, Faculty of Islamic Sciences, Department of
Arabic Language and Rhetoric, Kahramanmaraş/Türkiye

mehmet.demirbilek@istiklal.edu.tr

orcid.org/0000-0003-1067-8563

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 17 Temmuz/July 2024 Kabul Tarihi / Date Accepted: 9 Aralık/December 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2024 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atf / Cite as

Demirbilek, Mehmet. "Müerric es-Sedûsî ve Kitâbü'l-Emsâl Adlı Eserinin Muhtevası, Yöntemi ve Mesel Literatürüne Katkısı".

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 29/2 (Aralık 2024), 151-169.

DOI: <https://doi.org/10.58568/firatilahiyat.1517829>

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No
plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada
belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and
writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Demirbilek).

Yayıncı / Published by

Fırat Üniversitesi/ Fırat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Muarrij al-Sadusi and the Content of His Book *Kitāb al-Amthāl*, His Methodology and Contribution to the Proverb Literature

Abstract: In this study, Muarrij al-Sadusi (d. 204/820 or later) and his *Kitāb al-amthāl* which he wrote in the field of proverbs, are focused on. In this context, first of all, Muarrij's life, scientific and literary personality are mentioned, his teachers and students are pointed out, and information about his works is given. Then, *Kitāb al-amthāl* was discussed; It was examined in terms of its content, classification and commentary method, and its contribution to the proverb literature. After spending part of his life in the desert and learning Arabic from Bedouin Arabs, Muarrij came to Basra and educated himself by taking lessons from various teachers in fields such as hadith, lineage and history, especially linguistics. Also, in addition to *Kitāb al-amthāl*, he wrote works such as *Kitābu Hazf min nesebi Quraysh*, *Kitāb al-Anvā'*, *Ansābu Shaybān*, *Cemāhîru'l-kabā'il*, *Garîbü'l-Qur'ân*, *Kitābu al-Ma'ânî* and *Ma'ânî al-Qur'ân* also sheds light on his competence in many fields. Although Muarrij is a scholar who has written works in various fields, he has come to the fore mostly in linguistic sciences. In this context, qualities such as being the greatest of linguists, a scholar in Arabic, and the leader of grammarians have been attributed to him. It was also said that he was a star among Halil ibn Ahmed's students who knew vocabulary and poetry well. Unfortunately, only two couplets of Muarrij, who is said to have been a poet and the author of many poems in addition to his knowledge of poetry, have survived to the present day. It has been stated that these two couplets are the best poems ever written on the subject on which they were written. Muarrij's *Kitāb al-amthāl* is the second book written in the field of proverbs that has survived to the present day. In addition to proverbs, this book contains Arabic words, unfamiliar words, itba' type words, poems, hadiths and a verse from the Quran. Although the author usually explained the unfamiliar words, he included in his work by bringing witnesses from the poem, he rarely mentioned the parable in which it was included. While it is seen that he used the hadiths and itba's in his book as proverbs, he brought the verse of the Quran as a witness to the meaning of a word. The author mentioned many poems in his work, used poems as a source of istishhad for the explanation of unfamiliar words while explaining proverbs or to show that the proverbs he mentioned in his work were mentioned in poems. Apart from these, it is also seen that he included poems without any purpose and did not provide an explanation for them. For a long time, in the writing of proverbs books, the historical method, which corresponds to including events and stories related to the proverbs, or the lexical method, which envisages commenting on the strange words in the text, touching on the nuances between word groups, including grammatical analysis and making istishhad for them, have been followed. *Kitāb al-amthāl*, which was written by using the lexical method of these two methods, is accepted as the first work that has survived to the present day written with the lexical method in proverb literature. It can be said that Muarrij's identity as a grammarian and lexicographer was effective in writing the work with this method. Due to these features, *Kitāb al-amthāl* is a book that has played a pioneering role in the formation of some understandings and traditions in proverb literature. As a matter of fact, it is the first book of proverbs in which a proverb was classified according to the time and geography in which it appeared, the hadiths that became proverbs were included for the first time, the tradition of accepting itba's as proverbs was started. *Kitāb al-amthāl* is a work that is accepted in the proverb literature and continues the understandings it puts forward. This is demonstrated by the fact that scholars such as Abu Ubayd al-Qasim, Al-Mufaddal ibn Salama, Abu Bakr ibn Anbari, Abu Hilal al-Askari and Maidani, who wrote books on the subject, quoted and benefited from this book in their works. In addition, when the quotations and transfers made by the mentioned scholars from *Kitāb al-amthāl* are compared with the current version of the work, it is concluded that some of the transfers are not present in the work we have or are incomplete. This situation reveals that *Kitāb al-amthāl* was more voluminous and comprehensive and has not survived to the present day in its original form.

Keywords: Arabic Language and Literature, Proverb, Muarrij al-Sadusi, Kitâb al-amthâl.

Müerric es-Sedûsî ve Kitâbü'l-Emsâl Adlı Eserinin Muhtevası, Yöntemi ve Mesel Literatürüne Katkısı

Öz: Bu çalışmada Müerric es-Sedûsî (öl. 204/820 veya sonrası) ve mesel alanında kaleme almış olduğu *Kitâbü'l-Emsâl*'i üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede öncelikle Müerric'in hayatı, ilmî ve edebî kişiliğinden söz edilmiş, hocaları ve öğrencilerine değinilmiş ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra *Kitâbü'l-Emsâl* ele alınmış; muhteva, tasnif ve şerh yöntemi ile mesel literatürüne katkısı incelemeye tabi tutulmuştur. Müerric, hayatının bir bölümünü çölde geçirip bedevi Araplardan Arapçayı öğrendikten sonra Basra'ya gelmiş ve dil ilimleri başta olmak üzere hadis, ensâb ve tarih gibi alanlarda muhtelif hocalardan ders alarak kendisini yetiştirmiştir. Müerric'in *Kitâbü'l-Emsâl* dışında *Kitâbü Hazf min nesebi Kureys*, *Kitâbü'l-Envâ'*, *Ensâbü Şeybân*, *Cemâhîru'l-kabâ'il*, *Garîbü'l-Kur'ân*, *Kitâbü'l-Me'ânî* ile *Me'ânî'l-Kur'ân* gibi eserleri kaleme almış olması birçok alanda yetkin olduğunu göstermektedir. Müerric, çeşitli alanlarda eserler kaleme almış bir alim olmakla birlikte daha çok dil ilimlerinde ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda ona dilcilerin büyüğü, Arapçada alim ve nahivcilerin önderi gibi vasıflar isnad edilmiştir. Ayrıca kendisinin Halil b. Ahmed'in talebeleri arasında lügati ve şiiri iyi bilen bir yıldız olduğu söylenmiştir. Şiire yönelik bilgisinin yanı sıra şair olduğu ve birçok şiir inşâd ettiği söylenen Müerric'in ne yazık ki günümüze sadece iki beyti ulaşabilmiştir. Bu iki beytin söylendiği alanda en iyi şiir olduğu ifade edilmiştir. Müerric'in *Kitâbü'l-Emsâl*'i, Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbü'l-Emsâl*'inden sonra mesel alanında yazılan günümüze ulaşabilmiş ikinci kitaptır. Bu kitapta mesellerin yanı sıra Arap kavilleri, garip sözcükler, itbâ' türünden kelimeler, şiirler, hadisler ve bir Kur'ân ayeti bulunmaktadır. Müellifin eserine aldığı garip kelimeleri genellikle şiirden şâhid getirerek açıkladığı görülse de nadir olarak içerisinde yer aldığı meseli de zikretmiştir. Kitabında yer verdiği hadisleri ve itbâ'ları mesel olarak ele aldığı görülürken Kur'ân ayetini ise bir kelimenin anlamına şâhid olarak getirmiştir. Eserinde birçok şiir zikreden müellif, bunları meselleri izah ederken garip kelimelerin şerhi için istişhâd kaynağı olarak veya eserinde zikrettiği mesellerin şiirde geçtiğini göstermek için kullanmıştır. Bunların dışında herhangi bir amaç gözetmeksizin şiire yer verdiği ve bunlara bir açıklama getirmediği de görülmektedir. Öteden beri mesel kitaplarının yazımında, meselleri ele alırken onunla alakalı olaylara ve hikayelere yer vermeye karşılık gelen tarihî yöntem ya da metninde bulunan garip kelimelerin şerh edilmesi, kelime grupları arasındaki nüanslara değinilmesi, dilbilgisi tahlillerine yer verilmesi ve bunlar için istişhâta bulunulmasını ön gören lügavî yöntem takip edilmiştir. Bu iki yöntemden lügavî olanına başvurularak kaleme alınan *Kitâbü'l-Emsâl*, mesel literatüründe lügavî metotla yazılmış günümüze ulaşan ilk eser kabul edilmektedir. Eserin bu yöntemle kaleme alınmasında Müerric'in nahivci ve lügatçi kimliğinin etkili olduğu söylenebilir. *Kitâbü'l-Emsâl* haiz olduğu bu özelliklerden dolayı mesel literatüründe birtakım anlayışların ve geleneklerin oluşmasında öncü rol oynamış bir kitaptır. Nitekim ilgili eser tespit edilebildiği kadarıyla bir meselin ortaya çıktığı zamana ve coğrafyaya göre taksiminin ilk kez yapıldığı, meselleşmiş hadislere ilk defa yer verilen ve itbâ'ların mesel olarak kabul edilme geleneğinin başlatıldığı ilk mesel kitabıdır. *Kitâbü'l-Emsâl* mesel literatüründe kabul görmüş ve ortaya koyduğu anlayışlar devam ettirilmiştir. Mesel konusunda kitap telif eden Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Mufaddal b. Seleme, İbnü'l-Enbârî, Ebû Hilâl el-Askerî ve Meydânî gibi alimlerin eserlerinde bu kitaptan alıntılarda bulunmaları ve istifade etmeleri buna işaret etmektedir. Buna ek olarak *Kitâbü'l-Emsâl* den sözü edilen alimlerin yaptığı alıntılar ve nakiller, eserin günümüzdeki hâli ile mukayese edildiğinde nakillerin bir kısmının elimizdeki eserde bulunmadığı veya eksik surette olduğu neticesine ulaşılmıştır. Bu durum *Kitâbü'l-Emsâl*'in aslında daha hacimli ve şümulü olup günümüze orijinal haliyle ulaşmadığını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Atasözü, Mesel, Müerric es-Sedûsî, Kitâbü'l-Emsâl.

Giriş

Sözlükte *benzer, denk, eş, eşitleme, denk tutma, söz, bir şey hakkında haber, vasıf, ibret, ders, öğüt, işaret, delil, hüccet ve her yönüyle bir konuda iyi olma* anlamına karşılık gelen mesel,¹ istilâhî manada atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini değişmez kalıp ve klişeleşmiş özlü sözlerle öğüt ve hüküm içerecek biçimde yansıtan, lafzı ve anlamı beğenilerek nesilden nesile aktarılan, çoğunlukla aslı durumuna benzeyen halleri açıklamak ve örneklemek amacıyla kullanılan anonim mahiyetteki özdeyiş şeklinde tanımlanmıştır.²

Mesellerin ortaya çıktıkları zaman ve mekân konusunda net bir bilgi vermek mümkün değildir. Ancak günümüze ulaşan en eski yazılı kaynaklarda bulunması, kökünün ve kaynağının insanlık tarihi kadar eski olduğu düşüncesini akla getirmektedir.³ Arap dilinde mesellerin sözlü gelenekte yaşayarak varlığını koruduğu ve çeşitli zamanlarda yazıya geçirilerek kayıt altına alındığı bilinmektedir. Sözü edilen kayıt altına alma işleminin Câhiliye döneminden itibaren yapıldığına dair birtakım rivayetler bulunmaktadır. Söz gelimi Âmir b. ez-Zarib el-Advânî (öl. m. 455), Himyer krallarından birisine memleketinde gömülü hâlde bıraktığı bir bilgi hazinesine sahip olduğunu ve onu güvenli bir şekilde çıkarıp getirmesi için bir güven mektubu yazmasını talep etmiştir.⁴ Bilgi hazinesi olarak adlandırılan mecmuanın, dönemin edebî ürünleri de göz önünde bulundurularak şiir, hikmet veya mesel türünde malzemeler barındırdığı ileri sürülebilir. Aynı şekilde Câhiliye asrı şairi el-Musakkab el-Abdî'nin (öl. m.587) günümüze ulaşan divanındaki bir şiirde “önde gelenlerimizin mesel olarak kullandıkları söz” diyerek “*Hakemin evine gelinir.*” (في بيته يُؤتى الحكم) meselini zikretmesi,⁵ şiirin de mesellerin kayda geçirilip unutulmaması noktasındaki oynadığı role ışık tutmaktadır. Buradan hareketle mesellerin daha ilk dönemden itibaren kaydedildiği ve bir araya getirildiği söylenebilir. Bu dönemi izleyen ileriki zamanlarda da meselleri kayıt altına almaya, derlemeye ve tasnif etmeye yönelik kapsamlı ve sistematik çalışmalar yapılmıştır.⁶

Bu çalışmada, sözü edilen çalışmalardan Müerric es-Sedûsî'ye ait *Kitâbü'l-Emsâl* ele alınmış olup ilk olarak müellifin hayatı, ilmî ve edebî kişiliği, hocaları, öğrencileri ile eserlerine değinilmiştir. Ardından eserin içeriği, tasnif ile şerh yöntemi ve mesel literatürüne katkısı irdelenmiştir.

Ulaşabildiğimiz kadarıyla ülkemizde Müerric ve eserleri ile alakalı TDV İslam Ansiklopedisi'nde bulunan Müerric es-Sedûsî maddesi haricinde bir çalışma yapılmamıştır. Arap ülkelerinde ise onunla alakalı yapılmış iki makaleye rastlanmıştır; bunlar “*Tefsîru garîbi'l-Kur'ân 'inde'l-Müerric es-Sedûsî ard ve dirâse*” ve “*Müerric es-Sedûsî el-müteveffâ (h. 195) ve merviyâtuhu'l-lugaviyye fi Tehzîbi'l-luga mu'cemen ve dirâseten*” şeklindedir. İlk çalışmada Müerric'in Kur'ân'da geçen garip kelimeleri izahına yönelik rivayetleri derlenip sunulmuştur. Diğerinde ise onun sözlükçülüğü üzerinde durulmuş ve *Tehzîbü'l-luga'da* kendisinden rivayet edilen kelime açıklamaları ele alınmıştır.

¹ Halîl b. Ahmed Ebu 'Abdurrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn*, thk. İbrâhim es-Sâmerrâî - Mehdî el-Mahzûmî (Lübnan: Dâru ve Mektebetü'l-Hilal, 2008), 8/228; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, thk. Muhammed İvad Murib (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001), 15/70,71; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. Abdu's-selâm Muhammed Harun (Şam: Dâru'l-Fikr, 1979), 5/296; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 11/610; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, thk. Mektebü't-Tahkîki't-Türâs fi Müesseseti'r-Risâle (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1056; Abdü'l-Hamid Ömer Ahmed Muhtâr, *Mu'cemu'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-mu'âsıra* (Kahire: Âlemu'l-Kutub, 2008), 3/2068.

² İsmail Durmuş, “Mesel”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004), 29/293.

³ Belgin Tezcan Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022), 8.

⁴ Ebü Hâtim es-Sicistânî, *el-Mu'ammerûn ve'l-vesâyâ*, ts., 20.

⁵ Musakkab el-'Abdî, *Divânu şî'ri'l-Musakkab el-'Abdî*, thk. Hasan Kâmil es-Sayrafi (Kahire: Ma'hedü'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye, 1971), 220.

⁶ Abdülmecid Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye* (Şam: Dâru'l-Fikr, 1988), 41-122.

1. Müerric es-Sedûsî

1.1. Hayatı

Tam adı Ebû Feyd Müerric b. 'Amr b. el-Hâris b. Sevr b. Harmele b. 'Alkame b. 'Amr b. Sedûs b. Şeybân b. Zühl b. Sa'lebe b. 'Ukâbe b. Sa'b b. Ali b. Bekr b. Vâil b. Kâsıt b. Hinb b. Afsa b. Dü'mî b. Cedîle b. Esed b. Rebî'a b. Nizâr b. Me'ad b. Adnân'dır.⁷

Müerric, kendi ismi ve künyesiyle alakalı şu şekilde bilgi vermektedir: "İsmim ve künyem Arapçadır. Adım Müerric'tir. Araplar; bir topluluğun arasını bozmak, bozgunculuk yapmak anlamında (أَجَّ) fiilini kullanmaktadır. Ben Ebû Feyd'im. Feyd, safranın gülüdür. Birisi öldüğünde (فَادَ الرَّجُلُ) adam öldü denir."⁸ Künyesinin Ebû Feyd olmasının sebebini, Feyd'in Mekke yolu üzerindeki bir bölgenin adı olması ve safran çiçeği anlamına gelmesiyle izah etmiştir.⁹ Künyenin bir insanın bulunduğu konum ve mekân itibarıyla verilebileceği bilinmektedir. Dolayısıyla Müerric'in Ebu Feyd olarak künyelenmesinin sebebi Mekke yolu üzerinde bulunan bir çölde uzunca bir dönem bulunmuş olması olabilir.

Müerric'in doğumu ve yetişmesi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Onun hayatını kaleme alan müelliflerden kimi Basra'da kimi de çölde doğduğunu ileri sürmüştür.¹⁰ Hayatının ilk evreleriyle ilgili kaynaklarda aktarılan tek bilgi, onun çölden Basra'ya gelip Ebû Zeyd el-Ensârî'nin (öl. 215/830) ilim halkasında kıyası öğrenmiş olmasıdır.¹¹ Bu malumattan hareketle onun çölde doğup yetişip daha sonra Basra'ya yerleştiği ya da Basra'da doğduktan sonra Arapçayı öğrenmek üzere çöle gidip orada bir süre kaldıktan sonra Basra'ya dönmüş olması ihtimalleri üzerinde durulabilir. Ancak bu konuda başka bir bilgi bulunmadığından ötürü sözünü ettiğimiz çıkarımlar varsayımdan öteye gidememektedir.

Müerric'in doğum tarihi ile alakalı çıkarım yapabildiğimiz tek veri, Müerric'in hocalarının vefat tarihidir. Bu bağlamda Ebû Amr b. el-'Alâ' (öl. 154/771) ve Şu'be b. el-Haccâc'dan (öl. 160/766) hadis dinlediği göz önünde bulundurulursa Müerric'in 150 yılından önce doğmuş olması gerekmektedir.¹² TDV İslam Ansiklopedisinde II. (VIII.) yüzyılın başlarında doğduğu ifade edilse de bunun neye dayanarak söylenildiği belirtilmemiştir.¹³

Kaynaklarda Müerric'in, Me'mûn (öl. 218/833) halife olmadan önce onunla bir araya gelmesinden ve bazı şehirlere birlikte yolculuk yapmalarından bahsedilmektedir. Buna göre Irak'tan Horasan'a beraber gitmişler ve Müerric, Merv ve Nişabur'da bir süre ikamet etmiştir. İkameti süresince Nişabur'un hocaları Müerric'ten ders almıştır.¹⁴ Nişabur'un ardından Cürcan'a geçen Müerric, burada *Kitâbü'l-Envâ* sını okutmuştur.¹⁵ Ebû Ali İsmâîl el-Yezîdî (öl. ?), *Kitâbü'l-Envâ* nın başlarında bu kitabı Cürcan'da müellifine -Müerric'e- okuduklarını belirtmiştir. H. 204 yılında Me'mûn ile Cürcan'dan ayrılıp Bağdat'a gelmişler ve Müerric buradan Basra'ya gitmiş ve orada vefat etmiştir.¹⁶

⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 15/346.

⁸ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/347.

⁹ Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1995), 4/282.

¹⁰ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*, thk. Ramazan Abdültevvâb - Abdülhalîm en-Neccâr (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1977), 2/138; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 13/33.

¹¹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/347; Ebû'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1982), 3/328; Celâlüddîn es-Süyûtî, *Bugyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Lübnan: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 2/305.

¹² Fuat Sezgin, *Târîhu't-turâsî'l-Arabî*, çev. Arafat Mustafa (Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1988), 1/96.

¹³ İbrahim Sarmış, "Müerric es-Sedûsî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 31/476-477.

¹⁴ Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2009), 6/2731; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/304.

¹⁵ Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Ahmed el el-Yağmûrî, *Nûru'l-kabes fi ahbâri'n-nuhât ve'l-udebâ' ve's-şu'arâ' ve'l-ulemâ'*, thk. Rudolf Sellheim (Wiasbaden: Dâru'n-Neşr Franz Steiner, 1964), 38.

¹⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/307.

Müerric'in ölüm tarihine ilişkin farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu bağlamda tabakât ve terâcim eserlerinde Müerric'in ölüm tarihine dair h. 174,¹⁷ 194,¹⁸ 195,¹⁹ 200,²⁰ 200'den sonrası,²¹ 241²² ve 374²³ yılları zikredilmektedir. Kaynakların çoğu ise 195 yılına işaret etmektedir. Her ne kadar kaynakların çoğu bu tarihe işaret etseler de bu noktada bazı soru işaretlerinin varlığından söz etmek gerekir. Bu soru işaretlerinden ilki, bazı kaynakların Müerric'in vefatını, Ebû Nüvâs'ın öldüğü yıl ile bağdaştırarak bunun 195 yılı olduğunu belirtmeleridir.²⁴ Şöyle ki Ebû Nüvâs'ın ölüm tarihi için 195-200 arasında değişen tarihler verilmektedir. Abbâsî halifesi Emîn'e (öl. 198/813) vefatından sonra mersiye yazması ve 198-228 yılları arasına düşen Me'mûn döneminde saraya çağrılıp veliahdı övmesi gibi bilgilerden hareketle onun 195 yılında ölmediği ileri sürülebilir.²⁵ Bu bağlamda bir diğer husus da Müerric'in Me'mûn ile Cürcan'dan ayrılışının ve ardından Basra'ya gidip orada vefat etmesinin 204 yılında vuku bulduğuna yönelik rivayetlerdir.²⁶ Buna ek olarak Süyûtî (öl. 911/1505) ve Dâvûdî (öl. 945/1539) de bu rivayetleri göz önünde bulundurmuş olacaklar ki Müerric'in 200'den sonrasında yaşadığını ifade etmişlerdir.²⁷ Carl Brockelmann (öl. 1956) ve Fuat Sezgin (öl. 2018) de benzer gerekçelerle Müerric'in 195 yılında ölmüş olamayacağını ileri sürmüşlerdir.²⁸

Sonuç olarak her ne kadar kaynakların büyük yekunu Müerric'in 195 yılında vefat ettiğine işaret etse de kendisiyle aynı yıl öldüğü iddia edilen Ebû Nüvâs'ın 195 senesinde öldüğünün ispat edilememesi ve Müerric'in 204'lü yıllarda yaşadığına dair rivayetlerin varlığından hareketle 195 yılında vefat ettiği bilgisinin doğru olmadığı ve 204 senesi veya sonrasında vefat etmiş olabileceğini ifade etmek mümkündür.

1.2. İlmî ve Edebî Kişiliği

Basra'ya gelip Ebû Zeyd el-Ensârî'nin ilim halkasında kıyası öğrenmeden önce Müerric, çölde yaşamış ve bedevi Araplardan dil malzemesi toplamıştır. Bu durumu kendisi de "kıyası öğrenmeden evvel Arapça bilgim tabiatıma dayanıyordu." diyerek ifade etmiştir.²⁹ Arapçanın en doğal ve arı halini konuşan bedevi Araplardan dilin inceliklerini öğrenen Müerric, bu altyapısını Basra'ya geldikten sonra dönemin ulemasından aldığı çeşitli derslerle güçlendirerek dil ilimlerinde yüksek bir mertebeye ulaşmıştır. Bunun en büyük göstergesi birçok alimin onun liyakatine ve yetkinliğine şahitlik edip bunu dile getirmesidir. Söz gelimi Zübeydî (öl. 379/989); Müerric'in Arapçada alim (عالم بالعربية) ve nahivcilerin imamı (إمام في النحويين) olduğunu söylemiş ve onu Basralı nahivcilerin 8, lügaviyyînin de 4. tabakasında zikretmiştir.³⁰ İbnü'l-Enbârî (öl. 328/940) onun Arapça ve dil ehlinin büyüklerinden (من كبار أهل اللغة والعربية) olduğunu söylerken el-Kiftî (öl. 626/1248) de Arapçanın sahibi (صاحب العربية) ve Halil b. Ahmed'in (öl. 175/791) ashabının lügati ve şiiri iyi bilen

¹⁷ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1207.

¹⁸ Süyûtî, *Bugyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât*, 2/305.

¹⁹ Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshâk b. Muhammed b. İshâk İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan (Lübnan: Dâru'l-Marife, 1997), 70; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 75; es-Süyûtî, *Bugyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât*, 2/305; Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, thk. Mustafa b. Abdullah (Bağdad: Menşûrâtü Mektebeti'l-Müsennâ, 1941), 2/1399.

²⁰ Brockelmann, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*, 2/138.

²¹ Süyûtî, *Bugyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât*, 2/305.

²² Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/594.

²³ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/179.

²⁴ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 70; el-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, 3/330; Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994), 5/306.

²⁵ Nasuhi Ünal Karaaslan, "Ebû Nüvâs", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), 205-207.

²⁶ Yağmûrî, *Nûru'l-kabes fi ahbârî'n-nühât ve'l-udebâ' ve's-su'arâ ve'l-ulemâ'*, 38; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/307.

²⁷ Süyûtî, *Bugyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât*, 2/305; Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısırî ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 2/341.

²⁸ Brockelmann, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*, 2/138; Sezgin, *Târîhu't-turâsî'l-Arabî*, 1/96.

²⁹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/347.

³⁰ Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*, 75,178.

yıldızlarından biri (أَحَدٌ مِنْ نَجْمٍ مِنْ أَصْحَابِ الْحَلِيلِ، وَالْعَالِبِ عَلَيْهِ اللَّعْنَةُ وَالشَّعْرُ) olduğunu ifade etmiştir.³¹ Birçok kaynakta Asmaî'nin (öl. 216/831) lügatin üçte birini, Halîl b. Ahmed'in yarısını, Müerric'in üçte ikisini ve Ebû Mâlik Amr b. Kirkire'nin (öl. 248/863) de hepsini bildiği yönünde rivayete yer verilmiştir.³² Benzer şekilde Hâkim en-Nisâbü'rî (öl. 405/1014), onun edep ehlinin önde gelenlerinden biri (أَحَدٌ أَيْمَّةَ أَهْلِ الْأَدَبِ) olduğunu kabul etmiş ve Fîrûzâbâdî (öl. 817/1415) de onu Arapçanın ve nahvin imamı (إِمَامُ الْعَرَبِيَّةِ وَالنَّحْوِ) şeklinde tanımlamıştır.³³

Müerric'in dil ilimlerinde muteber bir alim olduğunu gösteren bir diğer durum; nahiv, sarf, sözlük, edebiyat ve tefsir gibi muhtelif disiplinlerde kitap kaleme alan müelliflerin onun görüşlerine başvurmaları ve eserlerinde ondan istifade etmeleridir. Söz gelimi İbn Sellâm (öl. 224/838) *Kitâbü'l-Emsâl*, İbn Kuteybe (öl. 276/889) *Edebü'l-kâtib*, Ezherî (öl. 370/980) *Tehzîbü'l-luga*, Sa'lebî (öl. 427/1035) *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'an*, Vâhidî (öl. 468/1076) *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, Meydânî (öl. 518/1124) *Mecma'u'l-emsâl*, İbn Manzûr (öl. 711/1311) *Lisânu'l-Arab* ve Abdülkâdir el-Bağdâdî (öl. 1093/1682) *Hizânetü'l-edebe*'inde Müerric'ten alıntılarda bulunmuştur.³⁴

Müerric, dil ilimleriyle sınırlı kalmamış; hadis, nesep, tarih ilimlerinde de adından söz ettirmiştir. Bu anlamda Yâkût el-Hamevî (öl. 626/1229); Müerric'in nahivci ve tarihçi olduğunu söylemiş; Arapça, hadis ve ensâb ilimlerinde alim olduğunu zikretmiştir.³⁵ Ayrıca bu alanda *Kitâbü Cemâhîri'l-kabâil* ve *Kitâbü Hazf min nesebi Kureyş* adlı eserleri de kaleme almış olması onun tarih ve ensâb disiplinlerindeki yetkinliğine işaret eder.

Nasr b. Ali (öl. 565/1170'ten sonra) ve el-Kiftî, Müerric'in lügati ve şiiri iyi bildiğini ifade etmişlerdir.³⁶ Nitekim Müerric'in birçok şiiri olduğu bildirilmektedir.³⁷ Ne var ki şiirlerinden sadece iki beyit günümüze ulaşabilmiştir. Bu beyitler Ebu Temmâm'ın (öl. 231/846) *el-Hamâse* ve Hârûn b. Ali İbnü'l-Müneccim'in (öl. 288/901) *el-Bârî'* adlı eserinde bulunmaktadır.³⁸ Hârûn b. Ali bu iki beytin inşâd edildiği konuda söylenmiş en iyi şiir olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Her ne kadar günümüze sadece iki beyti ulaşmış olsa da elimizdekenden hareketle onun kaliteli şiirler yazdığını söylemek mümkündür. Ayrıca Ebû Ubeyd el-Bekrî (öl. 487/1094) onun şair olduğunu belirtmiştir.⁴⁰ Sözü edilen beyit şu şekildedir:

رُوِعْتُ بِالْبَيْنِ حَتَّى مَا أَرَأَيْتُ لَهُ وَبِالْمَصَائِبِ فِي أَهْلِي وَجِيرَانِي
لَمْ يَبْرُكِ الدَّهْرُ لِي عِلْقًا أَضْنُ بِهِ إِلَّا اصْطَفَاهُ بِنَائِي أَوْ هِجْرَانِي

*Ayrılıktan o kadar çok korktum ki artık hiç korkmaz oldum
Ailemin ve komşularımın başına gelen musibetlerden de
Zaman bana yeteri kadar sakınacak değerli bir şey bırakmadı
Onu benden uzaklaştırarak kendine ayırdı*

³¹ Ebû Bekr el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ' fi tabakâti'l-üdebâ'*, thk. İbrahim es-Sâmerrâî (Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1985), 105; Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, 3/327,329.

³² Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ' fi tabakâti'l-üdebâ'*, 105; Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2731.

³³ Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, 3/330; Ebû't-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Bulga fi terâcimi e'immeti'n-nahv ve'l-luga* (Dâru Sa' deddîn, 2000), 245.

³⁴ Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edebe ve lübbü lübâbi lisâni'l-Arab*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1997), 2/417, 6/4, 7/193; İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, thk. Muhammed ed-Dâîf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 548; İbn Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl*, 120,333,353; Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/36,2/110,2/313; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002), 2/48,3/8,6/27; Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'an*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 1/419,1/448,4/500; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, 4/113,6/283,13/106; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/318,10/74,10/148.

³⁵ Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2731.

³⁶ Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ' fi tabakâti'l-üdebâ'*, 55; el-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, 3/329.

³⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/304.

³⁸ Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî, *el-Hamâse*, thk. Ahmed Hasan Besec (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 50.

³⁹ Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, 3/329.

⁴⁰ Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Faslü'l-makâl fi şerhi Kitâbi'l-Emsâl*, thk. İhsan Abbâs (Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1971), 33.

1.3. Hocaları ve Öğrencileri

Kaynaklarda Müerric'in hocaları Ebû Hâlid el-Kilâbî (öl. ?)⁴¹, Halîl b. Ahmed⁴², Ebu'l-Hansâ' Ibâd b. Küseyb (öl. ?)⁴³, Ebu'd-Dükkays (öl. ?)⁴⁴, Ebû Zeyd el-Ensârî⁴⁵, Şu'be b. el-Haccâc, Ebû Amr b. el-Alâ⁴⁶, Kurre b. Hâlid (öl. 154/770)⁴⁷, Mekveze (öl. ?)⁴⁸, Hârûn b. Musa en-Nahvî (öl. 170/786)⁴⁹ ve Ebû Hişâm el-Becelî (öl. ?)⁵⁰, Ebû Neâme el-Advî (öl. ?) ve Saîd b. Simâk el-Harbî (öl. ?) olarak zikredilmektedir.

Müerric'in Halîl b. Ahmed'den ders aldığı ve onun dostlarından olduğu aktarılmaktadır. Bu bağlamda Halîl'in öğrencilerinden nahivde Sîbeveyhi (öl. 180/796), lügatte Nadr b. Şümeyl (öl. 204/820), hadis ilminde Ali b. Nasr (öl. 187/803) ve şiir ve lügatte Müerric es-Sedûsî olmak üzere 4 kişinin ön plana çıktığı ifade edilmiştir.⁵¹ Tabakât ve terâcim kitaplarında yer alan şu rivayet de aynı hususa işaret etmektedir: "Ahfeş (öl. 215/830), Muhammed b. Mühelleb'in (öl. ?) yanına gitti. Mühelleb ona nereden geldiğini sorunca Yahya b. Eksem'in (öl. 242/857) yanından geliyorum diye yanıtladı. Ardından Mühelleb, ne yaşadığını sorunca Ahfeş, bana Halil b. Ahmed'in talebelerinden hangisinin güvenilir ve ön planda olduğunu sordu; ben de Nadr b. Şümeyl, Sîbeveyhi ve Müerric şeklinde yanıt verdim, demiştir."⁵²

Müerric'in çölden Basra'ya döndüğünde kıyası Ebû Zeyd'in ilim halkasında öğrendiğini ifade etmesinden hareketle Ebû Zeyd'in onun ilk hocası olduğu söylenebilir. Şu'be ve Ebû Amr ise hadis ilminde onun hocalığını yapmıştır. Kurre ve Hârûn b. Musa'nın onun hocaları olduğu zikredilse de bu noktada detaylı bir bilgi verilmemiştir.

Müerric'in öğrencilerinin ise Ahmed b. Muhammed b. Ebû Muhammed el-Yezîdî (öl. 260/874)⁵³, Ali b. el-Hasen ez-Zühlî (öl. ?), Muhammed b. el-Bencel (öl.?), Nadr b. Şümeyl⁵⁴, Ahmed Vâlid Ebu'l-Heysen (öl. ?) ve Muhammed b. Sellâm el-Cümahî (öl. 231/846) olduğu çeşitli kaynaklarda aktarılmıştır.⁵⁵

1.4. Eserleri

Tespit edilebildiği kadarıyla Müerric'in eserleri şunlardır:

1) *Kitâbü'l-Emsâl*: Günümüze ulaşmıştır. Araştırmaya konu edilen eserdir.

2) *Kitâbü Hazf min nesebi Kureyş*: Arapların nesebine dair günümüze ulaştığı bilinen ilk eserdir. Kureyş'in nesebini ihtisar etmiştir. Selâhaddin el-Müneccid'in (öl. 2010) tahkikiyle Mısır'da 1960 yılında basılmıştır.⁵⁶

3) *Kitâbü'l-Envâ'*: Astronomi ve meteoroloji alanında kaleme alınmış bir eserdir. Cürcan'da okunmuştur ve alanında iyi bir kitap olduğu söylenmiştir.⁵⁷

⁴¹ Ebû Feyd Müerric b. Amr b. el-Hâris es-Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, thk. Ramazan Abdültevvâb (Beirut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1983), 53.

⁴² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/304.

⁴³ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 81.

⁴⁴ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 62.

⁴⁵ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/347.

⁴⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/304.

⁴⁷ Süyûtî, *Bugyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât*, 2/305.

⁴⁸ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 61.

⁴⁹ Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, 3/330.

⁵⁰ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 65,82.

⁵¹ Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ' fi tabakâti'l-üdebâ'*, 55.

⁵² Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/347.

⁵³ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/346.

⁵⁴ Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, 3/330.

⁵⁵ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Hindistan: Matbaatu Meclisi Dâirati'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1952), 8/443.

⁵⁶ Sarmış, "Müerric es-Sedûsî", 31/477.

⁵⁷ Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, 3/330; el-Yağmûrî, *Nûru'l-kabes fi ahhârî'n-nühât ve'l-udebâ' ve's-şu'arâ' ve'l-'ulemâ'*, 38.

4) *Ensâbü Şeybân*: Bu kitabı Hasan b. Bişr el-Âmidî (öl. 371/981) *el-Mü'telif vel'l-muhtelif* adlı eserinde zikretmiş ve ondan alıntı yapmıştır.⁵⁸

5) *Cemâhîru'l-kabâ'il*:⁵⁹ Kaynaklarda bu eser hakkında bilgi verilmemiştir ancak isminden hareketle Arap kabilelerini konu edindiği söylenebilir.

6) *Garîbü'l-Kur'ân*: Bu kitabı Merv ehli Müerric'ten nakletmiştir.⁶⁰ Günümüze ulaşmamıştır. Garîbü'l-Kur'ân konusunda Müerric'in çeşitli tefsir ve lügat kitaplarında dağınık vaziyette bulunan yaklaşık 20 görüşü bulunmaktadır.⁶¹ İlgili görüşlerin bu kitaptan alınmış olması muhtemeldir.

7) *Kitâbü'l-Me'ân*⁶²

8) *Me'âni'l-Kur'ân*⁶³

Bu mezkûr eserlerin dışında Müerric'in, Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-Ayn* adlı sözlüğünü Nadr b. Şümeyl ve Ali b. Nasr ile tamamladığı ifade edilmiştir.⁶⁴ Yâkût el-Hamevî'nin onun eserlerini zikrettikten sonra "ve diğerleri" kaydını düşmesi ve kaynaklarda kitapları arasında *Kitâbü'l-Emsâl* yer verilmemesi⁶⁵ Müerric'in zikredilenden daha fazla kitabının olabileceğini akla getirmektedir.

2. Kitâbü'l-Emsâl

Mesellerin tedvini ve cemi için izlenmiş, tarihî ve lugavî olarak iki eğilim bulunmaktadır. Tarihî eğilime göre meseller tarih ilminin kaynağı olarak kabul edilir ve bu eğilime göre telif edilmiş kitaplarda mesellere ilişkin hadiseler ve kıssalara yer verilir. Buna ek olarak eyyâmü'l-Arab adı altında Arapların önemli gün ve münasebetleri, çeşitli hadise ve savaşları ve Câhiliye gelenek ile görenekleri konu edinilir. Bu eğilimin mesel konusunda kaleme alınmış ilk kitaplarda tercih edildiği ve Suhâr el-Abdî (öl. 60/680'den önce), Ubeyd b. Şeriyeye (öl. 67/686), İläka b. el Kilâbî (öl. ?) gibi tarihçiler tarafından benimsendiği görülmektedir. Lugavî eğilime göre ise meseller, fasih ve belîğ dil ürünü olarak görülmüş ve içerisinde geçen garip kelime ve terkipler incelemeye tabi tutulmuştur. Bu anlamda lugavî eğilime göre kaleme alınmış mesel eserlerinde garip kelimelerin şerh edildiği, kelime grupları arasındaki nüanslara değinildiği, dilbilgisi tahlillerine yer verildiği ve bunların ispatı için istişhâda başvurulduğu görülür. Mesel kitabı müelliflerinden bu yöntemi daha çok Yunus b. Habib (öl. 182/798), Müerric ve Ebû Zeyd el-Ensârî gibi dil alimlerinin tercih ettiği görülür. İlerleyen dönemlerde kaleme alınmış eserler incelendiğinde tarihî ve lugavî eğilimlerin mezcedildiği ve ansiklopedi tarzında mesel kitaplarının telif edildiği gözlemlenmiştir.

Kitâbü'l-Emsâl mesel alanında kaleme alınmış günümüze ulaşabilmiş ikinci kitaptır. Yukarıda da değinildiği üzere bu eser lugavî eğilime göre telif edilmiştir. Kadim Arap meselleri konusundaki çalışmalarıyla tanınan Rudolf Sellheim (öl. 2013) bu duruma "Bir kimse mesel konusunda yazılmış bu kitabı okuyunca müellifinin dilci olduğunu hisseder. Zira Müerric, Mufaddal ed-Dabbî'nin (öl. 178/794) aksine her şeyden önce mesellerin lugavî tefsirlerini yapmaya önem göstermiştir."⁶⁶ diyerek işaret etmiştir.

Müerric'in biyografisini yazan müellifler onun eserleri arasında *Kitâbü'l-Emsâl* zikretmemişlerdir. Ancak Müerric'ten sonra mesel konusunda kitap telif eden Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Mufaddal b. Seleme (öl. 290/903), Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî, Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009)

⁵⁸ Ebû'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, thk. Fritz Krenkow (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1991), 182.

⁵⁹ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 70.

⁶⁰ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/346.

⁶¹ Ahmed Abdülkerim el-Kubîse, "Tefsîru garîbi'l-Kur'ân 'inde'l-Müerric es-Sedûsî ard ve dirâse", *es-Sirât*. 1 (Haziran 2022), 47.

⁶² İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 70.

⁶³ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 54.

⁶⁴ Ebû'l-Fidâ' İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Kahire: Matbaatü's-Seâde, ts.), 10/161.

⁶⁵ Hamevî, *Mu'cemü'l-üdeba'*, 6/2732.

⁶⁶ Rudolf Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabîyyetü'l-kadîme*, çev. Ramazan Abdültevvâb (Beyrut: Dâru'l-Emâne ve Müessesetür-ri-Risâle, 1971), 81.

ve Meydânî gibi alimler eserlerinde bu kitaptan alıntılarda bulunmuştur.⁶⁷ Ayrıca Meydânî, *Mecma'û'l-emsâl*'inin önsözünde istifade ettiği kaynaklar arasında Müerric'in kitabını zikretmiş ve eseri ona nispet etmiştir.⁶⁸ Aynı şekilde İbn Kuteybe ve Abdülkâdir el-Bağdâdî de kitabın varlığına işaret etmiş ve Müerric'e ait olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Kitaptan yapılan nakiller eserin günümüzdeki hâli ile karşılaştırıldığında nakillerin bir kısmının bulunmadığı veya eksik surette olduğu mülhaza edilmektedir. Söz gelimi Meydânî, "Azı dişlerini benim için sıkıyor." (إِنَّهُ لَيَحْرِقُ عَلَيَّ الْأُرْمَ)⁷⁰ meselinin şerhinde Müerric'in görüşünü aktararak meseldeki (الأُرْمَ) kelimesinin küçük taşlar veya azı dişler anlamına geldiğini beyan etmiştir.⁷¹ Ancak mezkûr mesel ve açıklaması elimizde bulunan *Kitâbü'l-Emsâl*'de geçmemektedir. Aynı şekilde İbn Manzûr, Müerric'ten alıntı yaparak "Eşeği takıda olduğu direk öldürdü." (عَيْرٌ عَارَهُ وَتَدَهُ)⁷² meselini zikretmiştir⁷³ ne var ki bu mesel de *Kitâbü'l-Emsâl*'de yer almamaktadır. Netice itibarıyla Müerric'in eserinin aslında daha hacimli ve şümulü olup günümüze orijinal haliyle ulaşmadığı ileri sürülebilir.

2.1. Kitâbü'l-Emsâl'in Muhtevası

Kitaptaki meseller ve Arap kelamının sayısı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Sellheim yaklaşık 100 mesel, Abdülmecid Katâmiş (öl. 1993) 104 mesel ve Arap kavli ve Emîl Bedî' Ya'kub da 130 mesel ve Arap kavli bulunduğunu ifade etmiştir.⁷⁴ Bu ihtilafın sebebi birtakım edebi ürünlerin mesel olarak kabul edilip edilmemesinden, bir meselin farklı rivayetlerinin sayılıp sayılmamasından ve tekrar eden mesellerin hesaba dahil edilip edilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Eserin madde başlarında bulunan şiirler, garip kelimeler, itbâ' ve tekrar eden mesellerin sayılmayıp bir meselin farklı varyantlarının göz önünde bulundurulmasıyla *Kitâbü'l-Emsâl*'in 114 mesel ve Arap kavli içerdiğini ifade etmek mümkündür. Bu mesellerden 13 tanesi e'falü min kalıbındadır.

Müerric'in eserinin madde başlarında mesel haricinde ele aldığı türlerden biri olan garip kelimelerin tamamı (المُبْسَل، الفَنَع، الفَنَع، الرَّعْلَاء، التَّعْتَهُ، الجُمَّة، العَرَص، الوَقْبَة، الوَقْب، الدَّلِيف، الضَّرْب، الدُّمَيْة) (الْمُبْسَل، الفَنَع، الفَنَع، الرَّعْلَاء، التَّعْتَهُ، الجُمَّة، العَرَص، الوَقْبَة، الوَقْب، الدَّلِيف، الضَّرْب، الدُّمَيْة) şeklindedir.⁷⁵ Genellikle bu kelimeleri şerh edip şâhid getirmekle yetindiği görülür.⁷⁶ Misal olarak (الدَّلِيف) kelimesini "yavaş yürüyüş" şeklinde izah ettikten sonra Hukeym b. Muayyene'ye (öl. ?) ait beyti bu manaya şâhid getirmesi gösterilebilir:

هَلْ مِنْ فَتَى يُسْقِي لَشَيْخٍ دَالِفٍ قَدْ كَانَ فِي الْحَيَاةِ ذَا عَجَارِفٍ

Hayatı boyunca kibirlenmiş

Yavaş yürüyen bir yaşlıya su verecek genç var mı?

⁶⁷Ebû Ubeyd el-Kâsım İbn Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl*, thk. Abdülmecid Katâmiş (Şam: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1980), 45, 120, 137, 224, 333, 353; Mufaddal b. Seleme, *el-Fâhir*, thk. Abdülalim et-Tahâvî (Kahire: Dâru İhyâi't-Kutubi'l-'Arabî, 1960), 10; Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*, thk. Hâtım Sâlih ed-Dâmin (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 1/296; Ebû Hilâl el-'Askerî, *Cemheretu'l-emsâl*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm - Abdülmecid Katâmiş (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1988), 1/178; Meydânî, *Mecma'û'l-emsâl*, 1/36, 1/91, 1/405, 2/110, 2/141, 2/313, 2/369.

⁶⁸Meydânî, *Mecma'û'l-emsâl*, 1/4.

⁶⁹İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, 548; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü'lübâbi lisâni'l-'Arab*, 1/27.

⁷⁰Mesel, aşırı öfkeli ve kızgın birini nitelemek için kullanılır. Bk: Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi'l-emsâl* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1987), 2/409.

⁷¹Meydânî, *Mecma'û'l-emsâl*, 1/36.

⁷²Meselin hikayesi şöyledir: Adam, eşeğine acımış ve onu bir kazığa bağlamıştır. Ardından yırtıcı bir hayvan gelip eşeğe saldırmış ve takıda olduğu için eşeğin kaçması mümkün olmamıştır. Yani adamın eşeğini korumak için aldığı önlem onun sonunu getirmiştir. Bk: Meydânî, *Mecma'û'l-emsâl*, 2/13.

⁷³İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/623.

⁷⁴Sellheim, *el-Emsâlü'l-'Arabîyyetü'l-kadîme*, 81; Katâmiş, *el-Emsâlü'l-'Arabîyye*, 55; Emîl Bedî' Ya'kub, *Mevsû'atu'l-emsâli'l-'Arabîyye* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1995), 1/84.

⁷⁵Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 53,54,57,60,61,64,80,82.

⁷⁶Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 57,61,62,64.

Nadir de olsa garip kelimeleri işlerken içerisinde yer aldığı meseli zikrettiği müşahede edilmektedir.⁷⁷ Söz gelimi diş yatağı (الدُّرُّ) kelimesini zikredip senedini ve kıssasını zikrettikten sonra “*Sen keskin dişlerle hakkımdan geldin dişsizken mi yapamayacaksın?*” (أَعْيَيْتَنِي بِأُشْرِ فَمَا بِالِكِ) (بُدُّرُّ)⁷⁸ meseline yer vermiştir.

Kitâbü'l-Emsâl de geçen bir diğer tür de itbâ'dır. Bir kelimeyi tekit etmek ve pekiştirmek için aynı vezinde ve revîde bulunan diğer bir kelimenin takip etmesine itbâ' adı verilmektedir.⁷⁹ Bunlardan “*güzel güzel*” (حَسَنٌ بَسَنٌ) ve “*güzel mi güzel*” (مَلِيحٌ بَلِيحٌ) olmak üzere iki tane zikretmiştir. Aynı yerde ele aldığı itbâ'lara herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.⁸⁰

Kitapta her ne kadar lugavî metot izlense de zaman zaman bazı mesellerin mevrudinin, madribinin⁸¹ ve kıssalarının da zikredildiği görülür. Mesellerin mevridini ve madribini açıklamadığı, aslına ve sebebine nadiren yer verdiği görülür. Öyle ki kitapta bu minvalde yaklaşık 17 tane rivayet bulunmakta olup bunlar da muhtasar surettedir.⁸² Bunların başka kaynaklardaki varyantları ile karşılaştırılması sonucunda *Kitâbü'l-Emsâl* de daha muhtasar surette takdim edildiği mülhaza edilmiştir. Örneğin “*Hebenneka'nın develerinden daha çok susamış.*” (أُرْوَى مِنْ بَكْرٍ هَبْنَعَةً) meselini Müerric; “onun develeri sudan dönmelerine rağmen suya gidenlerle birlikte tekrar suya gider, böylelikle hiç otlığa gelmez.” şeklinde açıklarken⁸³ Meydânî bu açıklamaya ek olarak Hebenneka'nın Yezîd b. Servân (öl. ?) olduğunu ve ahmaklığı ile nam saldıgını izafe etmiştir.⁸⁴

Asıl itibariyle Hz. Peygamberin (s.a.v.) kavli olup meselleşmiş iki hadise yer verilmiştir. Bunlardan ilki “*Kuyunun sebep olduğu zarar ve ziyan tazminat gerektirir.*” (البئرُ جُبَارٌ) meselleşmiş hadisidir ki⁸⁵ “*Hayvan saldırısı sonucunda yaralanmalar; kuyuların ve madenlerin sebep olduğu zarar tazminat gerektirir. Defindede (gömülü hazine) beşte bir vergi vardır.*” (العجماءُ جُبَارٌ، والبئرُ جُبَارٌ، والمعدنُ جُبَارٌ،) (وفي الرِّكَازِ الحُمُسُ)⁸⁶ hadisinin bir kısmından ibarettir. Müellif ilgili meseli işlediği yerde bunun hadis olduğuna işaret etmemiştir. Müerric'in eserinde hadis olarak değerlendirdiği bir diğer söz de “*Benû Müdlic ne güzel bir kabiledir! Hac yaptıklarında telbiye ve tekbirleri yüksek sesle getirirler; kurban kestiklerinde de kanını iyice akıtırlar.*” (نِعْمَ الْحَيُّ بَنُو مُدَلِجٍ إِذَا أَهَلُّوا عَجُّوا وَإِذَا نَحَرُوا نَجُّوا) kavlidir.⁸⁷ Ne var ki yapılan araştırmalar neticesinde kaynaklarda bu kavlin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispeti konusunda herhangi bir malumata erişilememiştir.

Eserde En'âm suresinin 70. ayetinin (أُبْسَلُوا بِمَا كَسَبُوا) kısmına yer verilmiştir. Müellif bu ayeti, (المُبْسَلُ) kelimesinin “helake uğramış kimse” anlamına karşılık gelmesine şahid olarak göstermiştir.⁸⁸

Müerric'in kitabında meseller ile yaygın Arap kavilleri,⁸⁹ hikmet⁹⁰ ve itbâ' gibi mecra'l-mesel⁹¹ kapsamında değerlendirilen türlerin arasını ayırmadığı müşahede edilmektedir. Sözü edilen türleri zikretmeden önce “*Araplar şöyle der*” (تَقُولُ الْعَرَبُ), “*Araplar şöyle der*” (تَقُولُ الْعَرَبُ), “*Şöyle derler*”

⁷⁷ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 60,64,82.

⁷⁸ Meselin anlamı şudur: Ağzında keskin dişlerin varken (gençken) nasihatlerimi dinlemedin, dişlerin dökülmüşken (yaşlanmışken) hiç dinlemezsin. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/7.

⁷⁹ Cemâluddîn es-Süyûtî, *el-İtbâ'*; thk. Kemal Mustafa (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, ts.), 88.

⁸⁰ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 76.

⁸¹ Mevridü'l-mesel, meselin ortaya çıktığı ilk durum; madribü'l-mesel ise meselin ortaya çıktığı ilk duruma benzeyen yeni durumlar ve haller için kullanılır. Bk: Katâmiş, *el-Emsâlü'l-'Arabîyye*, 14.

⁸² Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, rakam: 2, 5, 11, 14, 16, 19, 25, 48, 53, 55, 60, 67, 69, 100, 102, 112, 116.

⁸³ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 63.

⁸⁴ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/315.

⁸⁵ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 52.

⁸⁶ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Şam: Dâru İbn Kesîr, 1993), “Zekât”, 11 (No.1499).

⁸⁷ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 77.

⁸⁸ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 53.

⁸⁹ Kutlama, davet, dua, selam, tebrik, teşekkür, taziye gibi münasebetlerde kullanılan ifadelerdir. Daha fazla bilgi için Bk: Katâmiş, *el-Emsâlü'l-'Arabîyye*, 21-27.

⁹⁰ Öğüt ve nasihat vermek gayesiyle hayat tecrübesinden bahseden manası doğru soyut ifadedir. Hikmet hakkında daha fazla bilgi için Bk: Katâmiş, *el-Emsâlü'l-'Arabîyye*, 16-20.

⁹¹ Asıl itibariyle mesel olmayıp onun kadar yaygınlaşmış ifadeler için kullanılır. Bk: Katâmiş, *el-Emsâlü'l-'Arabîyye*, 25.

(يُفُولُونَ), “Şöyle denir” (يُقَالُ) ve “Onların sözleri” (قَوْلُهُمْ) gibi genel ifadelere yer vermesi buna işaret etmektedir.

Arap mesellerinde bazı şahısların meşhur yönleriyle mesel konusu oldukları bilinmektedir. Müerric, eserinde bunlardan Küleyb b. Rebîa (öl. 525), Kâ'b b. Mâma (öl. ?), Hâtim et-Tâî (öl. 578) ve Avf b. Muhallim eş-Şeybânî (öl. 580) olmak üzere 4 tanesinden söz etmiş ve bunlar için darb olunan “Küleybü Vâil'den daha izzetlidir.” (أَعَزُّ مِنْ كَلَيْبٍ وَائِلٍ), “Ka'b b. Mâma'dan daha cömerttir.” (أَجْوَدُ مِنْ) (كَعْبِ بْنِ مَامَةَ), “Hâtim et-Tâî'den daha eli açıktır.” (أَسْحَى مِنْ حَاتِمِ طَيْءٍ) ve “Avf'ın vadisinde özgür kimse yoktur.” (لَا حُرٌّ بِوَادِي عَوْفٍ)⁹² mesellerini zikretmiştir.⁹³ Bu bağlamda da müellifin ihtisar yöntemini izlediğini söyleyebiliriz. Zira bu şekilde kendisi için mesel söylenen kişiler onlarca hatta yüzlerce. Ayrıca diğer mesel kitaplarıyla karşılaştırıldığında yer verdiği 4 isim hakkında da diğerlerine kıyasla az oranda malumat verdiği görülmektedir.

İnsanlarda olduğu gibi hayvanlar da bazı meşhur özellikleriyle mesel konusu olmuşlardır. Müerric bu kapsamda “Tilkiden daha kurnazdır.” (أَزْوَعُ مِنْ تَعْلَبٍ) meseline kitabında yer vermiştir.⁹⁴

Eserde 95 şiir yer almaktadır. Bu şiirlerin birçoğunun söyleyeni belli değildir ve yapılan tahkik çalışmalarında dahi tespit edilememiştir. Bu durumun, Müerric'in şiir rivayeti ve hıfzı konusundaki yetkinliğini ortaya koyduğuna işaret etmek gerekir. Müellifin eserinde şiirlere yer vermesinin nedenlerinden biri, onları meselleri izah ederken garip kelimelerin şerhi için istişhâd kaynağı olarak kullanmasıdır. Söz gelimi “Kendisiyle ilgili olmayan bir lafa itiraz ediyor.” (مُعْتَرِضٌ لِعَنْنٍ لَمْ يَعْينِهِ) meselindeki (عَنْنٍ) kelimesinin “bir konuşmanın başlangıcı” anlamına gelmesine Şifa b. Nasr ed-Dârimî'nin (öl. ?) beytini şahid olarak getirmiştir.⁹⁵

إِنَّهُمْ بَعْدَ الْجِرَاءِ وَالْعَنْنِ سَبًّا إِذَا مَا ظَهَرَ السَّبُّ بَطْنِ

Onların ilk sözlerinden sonrası

Dile gelince gizlenen küfürdür.

Bir başka neden de eserinde zikrettiği mesellerin şiirlerde geçtiğini göstermek istemesidir. Bu bağlamda müellif, meselin mi şiirden doğduğuna yoksa şiirin mi meselden alıntı yapılarak inşâd edildiğine dair bilgi vermemiştir. Örneğin “Onlara -Semud kavmine ilişkin- musibet ilişti.” (أَصَابَتْهُمْ) (رَاعِيَةُ الْبَكْرِ) meseline yer verdikten sonra bu meselin içerisinde geçtiği Ahtal'ın (öl. 92/710) beytini zikretmiştir.⁹⁶

وَإِنْ تَذَكَّرُوها فِي مَعَدِّ فَأَيُّهَا أَصَابَكَ بِالرَّثَرِ رَاعِيَةُ الْبَكْرِ

Onu Mead kabilesinin içerisindeyken zikredersen

Sersâr'da sana -Semud kavmine ilişkin- musibet ilişir.

Bunlara ek olarak üç yerde de herhangi bir amaç gözetmeksizin şiirlere yer verdiği ve bunlara bir açıklama getirmediği görülmektedir.⁹⁷

2.2. Kitâbü'l-Emsâl'in Tasnif Yöntemi

Mesel literatüründe kaleme alınan ilk eserler, tasnif açısından yöntem takip edilmeksizin telif edilmiştir. Bu alanda yazılmış ilk kitaplardan olan *Kitâbü'l-Emsâl* de de mesellerin tasnifi için belirli bir yöntem takip edilmemiş ve karışık bir düzende takdim edilmiştir. İlerleyen dönemlerde mesellerin konularına ve alfabetik sırasına göre tasnifini ön gören yöntemler geliştirilmiştir. Alfabetik

⁹² Meselin aslı şöyledir: Kral -Amr b. Hind-, Avf b. Muhallim'den koruması altında bulunan bir adamı -Mervan el-Kariz-kendisine teslim etmesini ister. Avf bunu reddeder ve teslim etmez. Bunun üzerine kral; Avf vadisine gelen herkese boyun eğdirir, orada bulunan herkes ona köle gibi olur anlamına gelen “Avf'ın vadisinde özgür kimse yoktur” meselini söyler. Bk: Meydâni, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/236.

⁹³ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 73.

⁹⁴ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 50.

⁹⁵ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 40.

⁹⁶ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 44.

⁹⁷ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 53,54,77.

tasnif, konularına göre tasnife oranla daha çok tercih edilmiş ve mesel literatürünün önde gelen *Cemheretu'l-emsâl*, *Mecma'u'l-emsâl* ve *el-Mustaksâ fi'emsâli'l-Arab* gibi eserleri bu tasnife başvuru olarak telif edilmiştir.

104 maddeden müteşekkil olan kitabın 83 maddesi mesel, 14'ü garip kelime, 3 tanesi şiir, 3'ü mesel kıssasını aktaran râvilerin yer aldığı senet ve bir tanesi de bilgi ile başlamaktadır. Mesel ile başlayan bölümlerde bir meselin farklı rivayetlerine de yer verilmiştir. Söz gelimi “*Çubuğum senin sayende tutuştu.*” (وَرَتْ بِكَ زِنَادِي) meselinin işlendiği 2. maddede “*Ateşim senin sayende tutuştu.*” (وَرَيْتَ بِكَ زِنَادِي), “*Çubuğum senin sayende tutuştu.*” (وَرَتْ بِكَ نَارِي), ve “*Çubuğumu senin sayende tutuşturdum.*” (أَوْرَيْتُ بِكَ زِنَادِي) üç farklı rivayeti de zikredilmiştir.⁹⁸ Üç farklı rivayetine yer verilen mesel, başarılı bir durum ile karşılaşıldığında ya da bir kimseden hoşnut olunan bir şey sadır olduğunda darb olunur.⁹⁹ Buna ek olarak mesel ile başlayan bölümlerde birden çok meselin bir arada kaydedildiği de mülâhaza edilmektedir. 12. maddede “*İnine saklan ey sırtlan!*” (حَامِرِي حَضَّاجِرُ) meselinin yanı sıra “*Ey Âmir'in annesi,*¹⁰⁰ *inine saklan!*” (حَامِرِي أُمَّ عَامِرِ)¹⁰¹, “*Gördüğüm hakikat! Rüya ol.*” (كُنْ حُلْمًا كُنْهُ)¹⁰², “*Çakallar kemikleri yiyor ancak kapasitelerini bilmiyorlar.*” (الصَّبْعُ تَأْكُلُ الْعِظَامَ وَلَا) (فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكْمُ), “*Kadına iki kez anlat yine reddederse dördüncüyü dene.*” (حَدِّثْ حَدِيثَيْنِ إِمْرَأَةً فَإِنْ أَبَتْ فَأَرْبَعَةً) ve “*Özgürdür, intikamı almıştır.*” (حُرٌّ اِنْتَصَرَ)¹⁰⁴ mesellerinin zikredilmesi buna örnek teşkil etmektedir.¹⁰⁵ Burada zikredilen mesellerin; hayvanların dilinden nakledilen, ahlâki mesaj ve nasihat vermeyi amaçlayan, latife ve mizah barındıran, basit simgesel kısa hikayelere karşılık gelen hurâffî mesel¹⁰⁶ olduklarına işaret etmek gerekir.

Garip kelimelerle başlayan 14 maddeden sadece 5 tanesinden sonra mesele yer verilmiştir. Geriye kalanlarda kelimelerin izahı ve şâhit getirmekle yetinilmiştir. (التَّعْتُّهُ) kelimesinin altında zikredilen “*Çamaşırlarının ipini sağlam olan bir kazığa bağla, zira ben ona göz kulak olamam.*” (سِيرِي عَلَى غَيْرِ) meseli ve (الشَّجْرُ، فَإِنِّي عَلَى غَيْرِ مُتَعَتِّهَةٍ لَهُ) meseli ve (الضَّرْبُ) sözcüğünden sonra getirilen “*Bembeyaz bal kötü kavanozdadır.*” (صَرَبَتْهُ بَيِّضَاءُ فِي ظَرْفِ سَوْءٍ)¹⁰⁸ meseli bu duruma örnek olarak gösterilebilir.¹⁰⁹

⁹⁸ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 38,39.

⁹⁹ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/367.

¹⁰⁰ Ümmü Âmir ifadesi sırtlanın künyesi olarak kullanılmaktadır.

¹⁰¹ Araplar, sırtlanı en ahmak hayvanlardan biri olarak görmektedir. Öyle ki sırtlan avlamak istediklerinde yuvasına bir taş atarlarmış. Sırtlan bu taşı avlanacak bir şey zannedip üstüne atıldığında avcılar onu yakalarmış. Sözü edilen “ey sırtlan! inine saklan.” meselinin avcıların sırtlanın yuvasına girdiklerinde söyledikleri bir söz olduğu ve mesel haline geldikten sonra da her şeyden ürken kimse için darb olunduğu ifade edilmiştir. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/238,239; Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi'l-emsâl*, 1/239.

¹⁰² Meselin aslı şöyledir: Bir adam, mızrağını uyumakta olan bir kadının gözlerini doğrultmuştur. Bunun üzerine uyanıp gözünün ucunda mızrağı gören kadın çok korkar ve gözlerini kapatarak “gördüğüm hakikat! rüya ol.” der. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/158.

¹⁰³ Mesel, bir iş yaparken sonundaki zararı düşünmeyen kimse için darb olunur. Zira sırtlanlar da kemik yediklerinde onu vücuttan atarken zorluk yaşamaktadır. Bk: ‘Askerî, *Cemheretu'l-emsâl*, 2/9.

¹⁰⁴ Burada zikredilen son üç meselin aslı şöyledir: Tavşan, bir meyve tanesi bulmuştu. Tilki bu meyveyi çalıp yedi. Aralarında hüküm vermesi için kertenkeleye gittiler. Tavşan, “Ey, Ebu'l-Hısl -kertenkele yavrusu-” dedi. Kertenkele, “çağrına icabet edecek birini çağırın” dedi. Tavşan, “Aramızdaki anlaşmazlığı gidermen için sana geldik” dedi. Kertenkele, “adil birini hakem tayin ettiniz” dedi. Tavşan, “bize doğru dışarı gel” dedi. Kertenkele, “hakemin evine gelinir” diye yanıtladı. Tavşan, “ben bir meyve tanesi bulmuştum” deyince kertenkele, “tatlıdır, ye onu” diye cevap verdi. Bunun üzerine tavşan, “ancak onu tilki çaldı” diye söyleyince kertenkele “kendisinin iyiliğini istemiş” diye yanıtladı. Ardından tavşan “ben de ona tokat attım” deyince kertenkele “hakını almışsın” diye cevap verdi. Akabinde tavşan “ama o da bana tokat attı” yanıtını verince kertenkele “özgürdür, intikamını almıştır” diye cevapladı. Sonunda tavşan “bizim aramızdaki kararını bildir” deyince kertenkele -konuşma esnasında hükümünü çoktan verdiğini belirtmek için- “kadına iki kez anlat yine anlamazsa dördüncüyü dene” yanıtını verdi. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/72; Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi'l-emsâl*, 2/61.

¹⁰⁵ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 45,46,47,48.

¹⁰⁶ Katâmiş, *el-Emsâli'l-Arabiyye*, 31.

¹⁰⁷ Mesel, “gücümün yetmeyeceği bir şeyi bana yükleme” anlamına gelmektedir. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/346.

¹⁰⁸ Mesel, dış görünüşü kötü olup özü itibarıyla kıymetli şeyler için darb olunur. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/423.

¹⁰⁹ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 55,64.

Senet zikretmekle başladığı yerlerin hepsinde mesele yer verilmiştir. Söz gelimi 100. maddede el-Hasen b. Alîl, İsmâil ve Ebû Feyd'in yer aldığı bir rivayet zincirini zikrettikten sonra meselin hikâyesini serdetmiş ve “Her yerde Sa'd b. Zeyd var.” (في كُلِّ أَرْضٍ سَعْدٌ بْنُ زَيْدٍ)¹¹⁰ meselini kaydetmiştir.¹¹¹

Eserde iki meselin tekrarına yer verilmiştir. Bunlardan “Bugün zülme uğradım.” (الْيَوْمَ ظَلَمْتُ)¹¹² meseli ilk olarak 19. maddede zikredilmiş ve 56. maddede tekrardan geçmiştir. İlk geçtiği yerde meselin kıssasına yer verilmişken sonraki yerde hangi durumlarda kullanılacağına yani madribine değinilmiştir.¹¹³ Mükerrer bir diğer mesel de “Yerken hızlıca yutuverir, geri verirken de oyalanır.” (ضَرَيْطُ الْأَكْلِ سُرَيْطُ وَالْقَصَاءِ)¹¹⁴ olup sırasıyla 62. ve 96. maddelerde geçmektedir. İlk geçtiği yerde herhangi bir açıklama yapılmamışken diğerinde meselin kime ait olduğu belirtilmiştir.¹¹⁵ Anlaşıldığı üzere müellifin eserinde mesel tekrarına başvurmasının gayesi ilgili mesel hakkında ek bilgi verecek olmasıdır. Zira mezkûr yerlerde de görüldüğü gibi müellif, kitabında ikinci kez ele aldığı mesellere ilave açıklamalar getirmiştir.

2.3. Kitâbü'l-Emsâl'in Şerh Yöntemi

Müerric'in, mesel şerh yöntemlerinden birisi, mesele yer verip anlamını açıkladıktan sonra şâhid getirmek şeklindedir.¹¹⁶ “O, sopa ile kovalayan ve taş atanın arasındadır.” (هُوَ بَيْنَ حَادِفٍ وَقَادِفٍ)¹¹⁷ meselini izah ederken bunun asıl itibarıyla tavşanlar için söylendiğini ifade etmiş ve ortaya çıkış sebebinin tavşanların sopayla kovalanıp taşla vurularak yakalamaya çalışılması olduğunu açıklamıştır. Sonrasında bu açıklamayı desteklemek amacıyla el-Müseyyeb b. Abbâs'ın (öl. ?) şu beytini şâhid olarak takdim etmiştir:¹¹⁸

فَلَا تَفْعَدُوا غَرَضًا لِلْمُنُونِ حَذْفًا كَمَا تُحَذِفُ الْأَرْزَبُ

Ölmek için oturmayın!

Zira o tavşanın kovalandığı gibi sizin peşinizdedir.

Bir diğer yöntem de şâhid getirmeksizin sadece mesel ve açıklamasına yer verilmesidir.¹¹⁹ “Evllenme konusunda Ümmü Hârice'den daha hızlı” (أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحِ أُمِّ حَارِجَةَ) meselini şu şekilde açıklamış ve bununla yetinmiştir: Kendisine evlenmek niyetiyle gelen kimsenin teklifini hemen kabul ederdi. “Hadi gidelim” denilince “deveyi çöktür de ineyim gidelim” karşılığını verirdi.¹²⁰

Müellifin, meseli zikrettikten sonra ilgili meselin anlamını açıklamak yerine onda geçen garip kelimeyi açıkladığı ve bunun için şâhid getirdiği de mülahaza edilmiştir.¹²¹ “Kurt üzümünün meyvesinden daha kırmızıdır.” (أَشَدُّ حُمْرَةً مِنْ مُصْعَعَةٍ)¹²² meselini açıklarken ilk olarak (مُصْعَعَةٍ) kelimesinin “kurt üzümünün meyvesi” anlamına geldiğini söylemiş ve kıpkırmızı, yuvarlak ve tatlı olduğunu ifade

¹¹⁰ Mesel, el-Adbad b. Kuray' b. Avf'e aittir. Kabilesinde birtakım hoşuna gitmeyen durumlardan rahatsız olmuş ve onları terk etmiştir. Ne var ki başka yerlerde de benzer durumlarla karşılaşmıştır. Bunun sonucunda “Her yerde Sa'd b. Zeyd -kabilesi-var” sözünü söylemiştir. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/83.

¹¹¹ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 81.

¹¹² Mesel, bir işi yapmayı kabul etmeyen bir kimsenin yapmayı emrolduğunda boyun eğdiği zaman darb olunur. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/416.

¹¹³ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 51,66.

¹¹⁴ Mesel, bir kişinin borç alırken oldukça istekli ve hevesli, iade ederken de kayıtsız ve ihmâlkâr davrandığını ifade etmek için darb olunur. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/41.

¹¹⁵ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 69,80.

¹¹⁶ Diğer örnekler için bk: Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, rakam: 1, 3, 5, 8, 11, 12, 13, 16, 19, 21, 39, 94, 104.

¹¹⁷ Mesel, iki kötü durumun ortasında kalan kimse için darb olunur. Türkçede “yağmurdan kaçarken doluya tutulmak” atasözü ile anlamı karşılanabilir. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/392.

¹¹⁸ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 70.

¹¹⁹ Diğer örnekler için bk: Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, rakam: 6,47,48,55,93,103.

¹²⁰ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 65.

¹²¹ Diğer örnekler için bk: Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, rakam: 4.

¹²² Mesel, yoğun kırmızı rengi ifade etmek için kullanılır. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/398.

etmiştir. Peşi sıra bu açıklamayı kanıtlamak adına İbn Aname'nin (öl. ?) aşağıdaki beytini şahid getirmiştir.¹²³

إِنْ كَانَ كَرِيٍّ وَإِفْدَامِي لَفِي جُرْدٍ وَسَطَ الْعَوَاسِجِ أَجْنَى حَوْلَهُ الْمُصْغُ

Hücumum ve saldırım, meyveleri olgunlaşmış kurt üzümünün etrafında dolaşan sıçana yöneliktir.

Mesele yer verdikten sonra hiçbir açıklama getirmeksizin içerisinde geçtiği şiiri zikretmiştir.¹²⁴ “Onu ıslaklığı üzere bıraktım.” (تَرَكْتُهُ عَلَى بُلَّتِيهِ)¹²⁵ meselini şerh etmeden söyleyeni bilinmeyen bir beyit zikretmiştir.¹²⁶

وَلَقَدْ طَوَّيْتُكُمْ عَلَى بُلَلَاتِكُمْ وَعَلِمْتُ مَا فِيكُمْ مِنَ الْأَرْذَابِ

*Ayıp ve kusurlarınıza rağmen sizi kabul ettim
Sizin içinizdeki fenalıklarınızı da bildim.*

Meselin kıssasının senediyle başlayıp hikayesini verdikten sonra meseli zikrettiği de vaki olmuştur.¹²⁷ “Daha vakit var, yemeğini ye.” (إِنَّ عَلَيْكَ جُرْشًا فَتَعَشَّهُ)¹²⁸ meselini ele alırken sırasıyla el-Hasen, İsmâil, Ebû Feyd ve Ebu'd-Dükayş adlı ravilerin bulunduğu rivayet zincirini takdim ettikten sonra meselin hikayesine yer vermiştir:

İnsanlar, Nesnâs denilen tek eli ve tek ayaklı bir canlıyı yermiş. Bir gün iki Nesnâs otlamaya çıkmışlar ve biri diğerine şöyle demiş: “Neredeyse sabah olacak.” Diğer şü şekilde cevap vermiştir: “Daha vakit var, yemeğini ye.”¹²⁹

Bazı meseller hiçbir açıklama ve yorum yapılmadan zikredilmiştir.¹³⁰

2.4. Kitâbü'l-Emsâl'in Mesel Literatürüne Katkısı

Kitâbü'l-Emsâl mesel alanında yazılmış ilk kitaplardan biri olması hasebiyle literatüre birtakım yenilikler kazandırmıştır. Bunları şu şekilde izah etmek mümkündür:

2.4.1. Mesel Alanında Lugavî Yöntemle Kaleme Alınıp Günümüze Ulaşan İlk Kitap Olması

Yukarıda da değinildiği üzere mesel kitaplarının telifinde tarihî ve lugavî olmak üzere iki eğilim takip edilmiştir. *Kitâbü'l-Emsâl* incelendiğinde mesellerin açıklamasında daha çok lugavî şerh yönteminin uygulandığı tespit edilmiştir. Bu tespitin gerekçeleri; garip kelimelerin açıklanması, sözcük grupları arasındaki fark ve ihtilaflara işaret edilmesi ve gerek sarf gerekse nahivle ilgili dilbilgisi tahlillerine yer verilmesi gibi eserde yoğun olarak görülen lugavî olgulara dayandırılmıştır.

Eserde geçen garip kelimelerin açıklanmasına müellifin (الضَّرْبِ) sözcüğünü “bembeyaz kar”,¹³¹ (السُّوْفِ) in “develeri öldüren bir çeşit hastalık”,¹³² (الرَّغْلَاءِ) ’nın “kulağı yarık”¹³³ ve (الْوَقْبَةِ) ’nin “taştaki oyuk”¹³⁴ şeklinde izah etmesi örnek olarak gösterilebilir.

Yakın anlamları ifade eden kelimelerin aralarının ayrıldığı ve soru işaretlerinin giderildiği de müşahede edilmektedir. “Bıçak kemiğe dayandı.” (فَدَّ بَلَعُ السَّيْنِ الرَّبِّيِّ) meselinde geçen (الزِّيِّ) ’nin tekili

¹²³ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 63,64.

¹²⁴ Diğer örnekler için bk: Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, rakam: 2, 15, 22, 27, 31, 33, 41, 45, 46, 52, 90, 101.

¹²⁵ Mesel, aradaki sevgi bağının hürmetine ayıp ve kusurlarına rağmen idare edilen kimse için darb olunur. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/428.

¹²⁶ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 78.

¹²⁷ Diğer örnekler için bk: Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, rakam: 95,100.

¹²⁸ Mesel, başladığı işte ağırından alması ve acele etmemesi emrolunan kimseye yönelik darb olunur. Ona “yeterli zamanın var, önünde bir gece var, acele etme” denir. Bk: Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/12.

¹²⁹ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 68.

¹³⁰ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, rakam: 7, 9, 10, 17, 18, 40, 61, 62, 70, 71, 77, 78, 80, 82, 96.

¹³¹ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 64.

¹³² Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 80.

¹³³ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 53.

¹³⁴ Sedûsî, *Kitâbü'l-Emsâl*, 60.

(الزبية) sözcüğü ile (القترة), (الناموس) ve (البرأة) kelimelerinin mana farklılığı şöyle ifade edilmektedir: “Zübye ve kutra farklı şeylerdir. Zübye, aslanı avlayabilmek için kazılan oldukça derin bir çukurdur. Aslan içerisine düştüğünde derinliğinden dolayı çıkamaz. Kazdıktan sonra üzerine et koyarlar ve aslanı taşımayacak bir şey ile çukurun üstünü örterler. Sonrasında aslan ete geldiğinde çukurun örtüsü çöker. Kutra, nâmûs ve bur’eye gelince bunlar, avcılarının hayvanları yakından avlayabilmek adına su içtikleri noktaları kazıp üzerine çalılık örttüğüleri, küçük çukurlara karşılık gelmektedir.”¹³⁵ Aynı durum müellifin “*Kara üzüm yumuşamaya ve renklenmeye başladı.*” (أَوْشَمَ الْبَرْقُ) cümlesini işlediği yerde de görülmektedir. (أَوْشَمَ) ve (أَرْقَى) fiilleri arasındaki farka dikkat çeken Müerric; (أَوْشَمَ) fiilinin siyah üzümün bir kısmının yumuşamasını ve renklenmesini ifade etmek için kullanılabileceğine, yumuşarken renk değiştirmemesinden ötürü beyaz üzüm için kullanılamayacağına işaret etmiş ve bu durumun (أَرْقَى) eylemi ile ifade edildiğini belirtmiştir.¹³⁶

Müellifin bir kelime hakkında farklı görüşlere ve kullanımlara işaret etmesi de eserin lugavî boyutunu gözler önüne seren bir diğer durumdur. Bu bağlamda Müerric’in “*Gece boyunca uyudum.*” (كَرَيْتُ لَيْلِي هَذِهِ كُلَّهَا) cümlesinde (كَرَى) fiilinin karşılık geldiği çeşitli anlamları ve nüansları serdetmesi dikkat çekmektedir. Buna göre ilgili fiilin “uyumak” anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi “sabahlamak” manasını ifade ettiğini ileri sürenlerin de olduğuna işaret etmiştir. Her iki grubun da delillerini takdim etmiş ancak ikisi arasında bir tercihte bulunmamıştır.¹³⁷

Eserde lugavî yöntemin başlıca alametlerinden biri de dilbilgisi tahlillerine yer verilmiş olmasıdır. Söz gelimi (كَرَى) ismini tahlil eden müellif, bu hususta üç görüşe yer vermiştir. İlk olarak (كِرْوَانُ)’nın terhîmi¹³⁸ olabileceğini ileri sürmüştür. (ضبارم)-(مضبر), (عيطموس)-(عيطاء), (هيجبوس)-(أهوج) kelimeleri gibi (كَرَى) ve (كِرْوَانُ) kelimelerinin de iki ayrı isim olarak aynı anlama gelebileceklerine değinmiştir. Son olarak da tıpkı (فَتَّى) ve (فَتَيَانُ) kelimelerinde görüldüğü gibi (كِرْوَانُ) sözcüğünün müfredi olabileceğini belirtmiştir.¹³⁹ Bir diğer dilbilgisi tahlili de “*Kendisi için kan akıtılan kimse mahrum olmaz.*” (لَمْ يُحْرَمَ مَنْ فُصِدَ لَهُ)¹⁴⁰ meselinde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre müellif, (فُصِدَ) kelimesindeki sâd harfinin harekesini en çok sükûn duyduklarını belirtmiş ancak kesra okuyanların da olduğuna işaret etmiştir.¹⁴¹

2.4.2. Bir Meseli Ortaya Çıkış Zamanına ve Coğrafyasına Göre Taksim Eden İlk Eser Olması

Son dönemlerde ansiklopedik türde yazılmış eserlerde mesellerin yapılarına, ortaya çıkış zamanlarına, söyleyeninin tabakasına ve ortaya çıktıkları coğrafyaya gibi çeşitli kriterlere göre sınıflandırıldığı görülmektedir. Mesel alanında yazılmış ilk eserlerde sözü edilen taksimin mevcut haliyle karşılaşmak mümkün olmasa da bu duruma işaret eden bazı ipuçlarına rastlamak olasıdır. Söz gelimi Müerric, eserinde “*Karse’den daha dilencidir.*” (أَسْأَلُ مَنْ قَرَعَهُ) meselini işlerken bunun muhdes ve İslâmî bir mesel olduğunu kaydetmiştir.¹⁴² Müellifin mesel için düştüğü bu kayıt, tespit edilebildiği kadarıyla mesellerin taksimi için başvurulmuş ortaya çıkış zamanı kriterinin ilk örneğini temsil etmektedir.

¹³⁵ Sedûsî, *Kitâbü’l-Emsâl*, 41.

¹³⁶ Sedûsî, *Kitâbü’l-Emsâl*, 55.

¹³⁷ Sedûsî, *Kitâbü’l-Emsâl*, 58.

¹³⁸ Terhîm; müfred, zamme üzere mebnî, alem (özel isim) olan münâdânın sonunu hafzettir. جَعْفَرُ isminin terhîm yapıldığında يا جَعْفَرُ şekline gelmesi örnek verilebilir. Bk: İbnü’s-Serrâc Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fi’n-Nahv*, thk. Abdülhuseyn el-Fetîlî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1985), 1/359; Neviy Karabela, “Arap Dilinde Terhîm”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13 (Aralık 2004), 113,114.

¹³⁹ Sedûsî, *Kitâbü’l-Emsâl*, 59.

¹⁴⁰ Meselin hikayesi şöyledir: İki adam bir bedevinin yanında gecelemişlerdir. Sabah görüşüklerinde adam diğerine bedevinin misafirperverliği hakkında ne düşündüğünü sormuş. Adam, “bana sadece devenin kanını ikram etti, başka bir şey sunmadı” der. Bunun üzerine diğer adam “kendisi için kan atılan kimse mahrum olmaz” sözünü söyler. Mesel, az ve basit şeylere kanaat etme konusunda darb olunur. Bk: Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi’l-emsâl*, 2/294,295.

¹⁴¹ Sedûsî, *Kitâbü’l-Emsâl*, 50.

¹⁴² Sedûsî, *Kitâbü’l-Emsâl*, 78.

Yine bu anlamda “Bir kimse toprağını taş, moloz ve ağaç köklerinden arındırdı.” (قَدْ أَرْضَ فُلَانٌ أَرْضَهُ) cümlesinin açıklamasında Hicaz ehline ait olduğuna dair bilgi vermiştir.¹⁴³ Aktarılan bu bilgi, mesellerin sınıflandırılmasında kullanılan ortaya çıktığı coğrafya kriterine işaret etmektedir.

2.4.3. Meselleşmiş Hadislere Yer Veren İlk Eser Olması

Hz. Peygamber’in (s.a.v.), Arapların en fasihi ve beliği olmasından hareketle onun kavli hadisleri de fesahat ve belagat yönünden Arapçanın önde gelen ürünlerinden kabul edilmektedir. Hadislerin sahip olduğu veciz yapı ve ihtiva ettiği anlam ve mesajlar; insanların teveccühünü kazanmasına, benimsenmesine ve yayılmasına vesile olmuştur. Bunun sonucunda birtakım hadisler meselleşmiştir.¹⁴⁴ Tespit edilebildiği kadarıyla mesel literatüründe meselleşmiş hadislere ilk olarak Müerric *Kitâbü’l-Emsâl*’inde yer vermiştir. Bunlar yukarıda da değinildiği üzere “*Kuyunun sebep olduğu zarar ve ziyan tazminat gerektirir.*” (الْبَيْتُ جُبَارٌ) ve “*Benû Müdlic ne güzel bir kabiledir! Hac yaptıklarında telbiye ve tekbirleri yüksek sesle getirirler; kurban kestiklerinde de kanını iyice akıtırlar.*” (نَعْمَ الْحَيُّ بَنُو مُدْلِجٍ إِذَا أَهَلُّوا عَجَّوًا وَإِذَا حَزَّوًا نَجَّوًا) meselidir.¹⁴⁵

2.4.4. İtbâ’ların Mesel Kabul Edilme Anlayışının Başladığı İlk Eser Olması

Müerric, eserinde “*güzel güzel*” (حَسَنٌ بَسَنٌ) ve “*güzel mi güzel*” (مَلِيحٌ بَلِيحٌ) itbâ’larına yer vermiştir.¹⁴⁶ İlerleyen dönemlerde bu alanda yazılan Ebû Hilâl el-Askerî’nin *Cemheratü’l-Emsâl* ve Meydânî’nin *Mecma’u’l-Emsâl* gibi kitaplara bakıldığında bazı itbâ’ları mesel kabul etme anlayışının sürdürüldüğü mülâhaza edilmektedir.¹⁴⁷

Sonuç

Müerric es-Sedûsî, hayatının bir kısmını çölde geçirerek Arapçayı öğrenmiş ve bedevi Araplardan dil malzemesi toplamıştır. Daha sonra Basra’ya gelerek dönemin Ebû Zeyd el-Ensârî ve Halil b. Ahmed, Şu’be, Ebû Amr b. el-Alâ’ gibi alimlerinden ders almıştır. Çöldeki kazanımları ve aldığı derslerden elde ettiği ilim ile sadece dil ilimlerinde değil ayrıca hadis, nesep ve tarih alanlarında da kendini geliştirerek kitaplar telif etmiştir.

Lügatçi ve nahivci kimliği *Kitâbü’l-Emsâl*’inin telifine etki etmiş ve kitabında geçen garip kelimeleri açıklamaya, sözcük grupları arasındaki fark ve ihtilaflara işaret etmeye ve gerek sarf gerekse nahiv ile ilgili dilbilgisi tahlillerine yer vermeye dikkat ederek eserini lugavî yöntemle kaleme almıştır. Bu anlamda ilgili eser lugavî metotla kaleme alınmış, günümüze ulaşan ilk mesel kitabı kabul edilmektedir.

Çeşitli yönlerden incelenen kitabın muhteva açısından içerisinde 114 mesel ve Arap kavli barındırdığına, garip kelimeler, itbâ’ ve şiirler içerdiğine temas edilmiştir. Tasnif yöntemi zaviyesinden bakıldığında 104 maddeden müteşekkil olan eserin 83’ünün mesel, 14’ünün garip kelime, 3 tanesinin şiir, 3’ünün mesel kıssasını aktaran râvilerin yer aldığı senet ve bir tanesinin de bilgi ile başladığı tespit edilmiştir. Şerh yöntemi yönüyle incelendiğinde; mesele yer verilip anlamı açıkladıktan sonra şâhid getirilmesi, şâhid getirilmeksizin sadece mesel ve açıklamasına yer verilmesi, mesel zikredildikten sonra ilgili meselin anlamını açıklamak yerine onda geçen garip kelimenin açıklanması ve bunun için şâhid getirilmesi, mesele yer verildikten sonra hiçbir açıklama getirilmeden içerisinde geçtiği şiirin zikredilmesi, meselin kıssasının senediyle başlanıp hikayesi verildikten sonra meselin zikredilmesi ve bazı mesellerin hiçbir açıklama ve yorum yapılmadan serdedilmesi şeklinde yöntemlere başvurulduğu gözlemlenmiştir. Mesel literatürüne katkısı

¹⁴³ Sedûsî, *Kitâbü’l-Emsâl*, 82.

¹⁴⁴ Katâmiş, *el-Emsâlü’l-Arabîyye*, 157, 158, 159.

¹⁴⁵ Sedûsî, *Kitâbü’l-Emsâl*, 52, 77.

¹⁴⁶ Sedûsî, *Kitâbü’l-Emsâl*, 76.

¹⁴⁷ ‘Askerî, *Cemheretu’l-emsâl*, 2/406; Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/106, 1/127, 2/285, 2/288.

bağlamında ise bir meselin ortaya çıkış zamanına ve coğrafyasına göre taksimi, meselleşmiş hadisler, itbâ'ların mesel olarak kabul edilme anlayışı gibi olguların tespit edilebildiği kadarıyla ilk kez bu eserde ortaya koyulduğu neticesine ulaşılmıştır.

Kaynakça | References

- ‘Abdî, el-Musakkab. *Dîvânu şî’ri’l-Musakkab el-‘Abdî*. thk. Hasan Kâmil es-Sayrafi. Kahire: Ma’hedü’l- Mahtûtâtî’l-‘Arabiyye, 1. Basım, 1971.
- Ahmed Muhtâr, Abdü’l-Hamid Ömer. *Mu‘cemu’l-lugati’l-‘Arabiyyeti’l-mu‘ásıra*. 4 Cilt. Kahire: Âlemü’l- Kutub, 1. Basım, 2008.
- Aksu, Belgin Tezcan - Akalın, Şükrü Halûk - Toparlı, Recep. *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Âmidî, Ebü’l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ. *el-Mü’telif ve’l-muhtelif*. thk. Fritz Krenkow. Beyrut: Dâru’l-Cil, 1. Basım, 1991.
- ‘Askerî, Ebü Hilâl. *Cemheretu’l-emsâl*. thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrâhîm - Abdülmecid Katâmiş. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Cil, 2. Basım, 1988.
- Bağdâdî, Abdulkâdir. *Hizânetü’l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni’l-‘Arab*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 13 Cilt. Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 4. Basım, 1997.
- Bağdâdî, Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1. Basım, 2002.
- Bekrî, Ebü Ubeyd. *Faslü’l-makâl fî şerhi Kitâbi’l-Emsâl*. thk. İhsan Abbâs. Lübnan: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 1971.
- Brockelmann, Carl. *Târîhu’l-edebi’l-Arabî*. thk. Ramazan Abdültevvâb - Abdülhalîm en-Neccâr. Kahire: Dâru’l-Ma’ârif, 5. Basım, 1977.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Sahîhü’l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. 7 Cilt. Şam: Dâru İbn Kesîr, 5. Basım, 1993.
- Çelebi, Katip. *Keşfü’z-zunûn*. thk. Mustafa b. Abdullah. 6 Cilt. Bağdad: Menşûrâtü Mektebeti’l-Müsennâ, 1. Basım, 1941.
- Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısrî. *Tabakâtü’l-müfessirîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l- Kutubi’l-İlmiyye, 1983.
- Durmuş, İsmail. “Mesel”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/293-297. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesel#1>
- Enbârî, Ebü Bekr. *Nüzhetu’l-elibbâ’ fî tabakâti’l-üdebâ’*. thk. İbrahim es-Sâmerrâî. Zerka: Mektebetü’l- Menâr, 3. Basım, 1985.
- Esedî, Bişr b. Ebî Hâzım. *Dîvân-u Bişr b. Ebî Hâzım el-Esedî*. thk. İzzet Hasan. Şam: Vizâratü’l-Evkâf ve’l- İrşâdî’l-Kavmî, 1. Basım, 1960.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü’l-luga*. thk. Muhammed ‘Ivad Murib. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1. Basım, 2001.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed Ebu ‘Abdurrahmân. *Kitâbu’l-‘ayn*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî - Mehdî el-Mahzûmî. 8 Cilt. Lübnan: Dâru ve Mektebetü’l-Hilal, 1. Basım, 2008.
- Fîrûzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed. *el-Kâmusu’l-muhît*. thk. Mektebü’t-Tahkîki’t-Türâs fî Müesseseti’r-Risâle. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 8. Basım, 2005.
- Fîrûzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed. *el-Bulga fî terâcimi e’immeti’n-nahv ve’l-luga*. Dâru Sa’deddîn, 1. Basım, 2000.
- Hamevî, Yâkut. *Mu‘cemü’l-büldân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1995.
- Hamevî, Yâkut. *Mu‘cemü’l-üdebâ’*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1. Basım, 2009.
- İbn Ebü Hâtîm, Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve’t-ta’dîl*. Hindistan: Matbaatü Meclisi Dâirati’l-Maârifî’l-Osmâniyye, 1. Basım, 1952.
- İbn Fâris, Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Mu‘cemu mekâyisi’l-luga*. thk. Abdu’s-selâm Muhammed Harun. 6 Cilt. Şam: Dâru’l-Fikr, 1979.
- İbn Hallikân, Ebü’l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü’l-ayân*. thk. İhsan Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1. Basım, 1994.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ’. *el-Bidâye ve’n-nihâye*. 14 Cilt. Kahire: Matbaatü’s-Seâde, ts.
- İbn Kuteybe. *Edebü’l-kâtib*. thk. Muhammed ed-Dâli. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, ts.
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu’l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbn Sellâm, Ebü Ubeyd el-Kâsım. *Kitâbü’l-Emsâl*. thk. Abdülmecid Katâmiş. Şam: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1. Basım, 1980.
- İbnü’l-Enbârî, Ebü Bekir. *ez-Zâhir fî me’ânî kelimâti’n-nâs*. thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin. 2 Cilt.

- Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1992.
- İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshâk b. Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist* thk. İbrahim Ramazan. Lübnan: Dâru'l-Marife, 2. Basım, 1997.
- İbnü's-Serrâc, Muhammed b. Sehl. *el-Uşûl fi'n-Nahv*. thk. Abdülhuseyn el-Fetîlî. Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 1. Basım, 1985.
- Karaaslan, Nasuhi Ünal. "Ebû Nüvâs". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-nuvas>
- Karabela, Nevin. "Arap Dilinde Terhîm", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13 (Aralık 2004): 109-126.
- Katâmiş, Abdülmeccid. *el-Emsâlü'l-'Arabiyye*. 1 Cilt. Şam: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1988.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifîn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Kıftî, Ebü'l-Hasen Cemâluddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî. *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1. Basım, 1982.
- Kubîse, Ahmed Abdülkerim. "Tefsîru garîbi'l-Kur'ân 'inde'l-Müerric es-Sedûsî ard ve dirâse", *es-Sırât*. 1 (Haziran 2022): 31-58.
- Meydânî, Ahmed b. Muhammed. *Mecma'u'l-emsâl*. thk. Naîm Huseyn Zarzûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 2021.
- Mufaddal b. Seleme. *el-Fâhir*. thk. Abdülalim et-Tahâvî. Kahire: Dâru İhyâi't-Kutubi'l-'Arabî, 1. Basım, 1960.
- Nisâbü'rî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed İbn Aşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1. Basım, 2002.
- Sarmış, İbrahim. "Müerric es-Sedûsî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muerric-es-sedusi>
- Sedûsî, Ebû Feyd Müerric b. Amr b. el-Hâris. *Kitâbü'l-Emsâl*. thk. Ramazan Abdültevvâb. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1983.
- Sellheim, Rudolf. *el-Emsâlü'l-'Arabiyyetü'l-kadîme*. çev. Ramazan Abdültevvâb. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Emâne ve Müessesetür'r-Risâle, 1. Basım, 1971.
- Sezgin, Fuat. *Târihu't-turâsi'l-'Arabî*. çev. Arafat Mustafa. Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1988.
- Sicistânî, Ebû Hâtîm. *el-Mu'ammerûn ve'l-vesâyâ*, ts.
- Süyûtî, Celâluddîn. *Bugyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 2 Cilt. Lübnan: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Süyûtî, Cemâluddîn. *el-İtbâ'*. thk. Kemal Mustafa. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts.
- Tâî, Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris. *el-Hamâse*. thk. Ahmed Hasan Besec. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd vd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Yağmûrî, Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. Ahmed. *Nûru'l-kabes fî ahbâri'n-nuhât ve'l-udebâ' ve's-su'arâ' ve'l-'ulemâ'*. thk. Rudolf Sellheim. Wiasbaden: Dâru'n-Neşr Franz Steiner, 1. Basım, 1964.
- Ya'kub, Emîl Bedî'. *Mevsû'atu'l-emsâli'l-'Arabiyye*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1. Basım, 1995.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Müstaksâ fi'l-emsâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1987.
- Zübeydî, Ebû Bekir. *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 2. Basım, ts.